

„Sokan vagytok, de nem lesztek sose elegenden”

Vörös István: Közkegyelem

A magyar gazdaságpolitikai helyzet elemzése és értékelése

2009. II. negyedév

Készítette: Kéri László és Petschnig Mária Zita

Budapest, 2009. július 19.

Tartalomjegyzék:

BEVEZETŐ.....	4
A BAJNAI-KORMÁNY.....	5
1. A Bajnai-kormány működésének kezdetei.....	5
2. A kormány mozgásterét meghatározó gazdasági és társadalmi feltételek.....	7
3. A Bajnai-kormány programja.....	12
3.1. Különbözőség más programoktól.....	12
3.2. A kormány válságkezelő intézkedései.....	13
3.3. A kormányprogram értékelése.....	17
3.4. A kormányprogram fogadtatásáról.....	20
4. A Bajnai-kormány mozgásterének növekedése.....	21
CÉLKERESZTBEN A MONETÁRIS POLITIKA ÉS A JEGYBANKELNŐK.....	23
1. Politikai aspektusok.....	25
2. Gazdaságpolitikai aspektusok.....	31

AZ UNIÓS VÁLASZTÁSOK HATÁSA A POLITIKAI FOLYAMATOKRA.....

1.Várakozások június hetedike előtt és válaszok hetedike után.....	29
1.1. Előrejelzések és értékelések a Fidesz eredményéről.....	30
1.2. Szocialista remények és kudarcok.....	31
1.3. Győzött a jobbik.....	34
1.4. Futottak még, de nem értek oda.....	39
2. Néhány tanulság.....	41

BEVEZETŐ

A második negyedév politikai értelemben akkor kezdődött el, amikor a parlament megválasztotta Bajnai Gordont miniszterelnökké – vagyis április 14-én. S akkor ért véget, amikor a parlament az utolsó tavaszi ülésnapján elfogadta mindazokat a törvényeket, amelyeket a kormány a válságkezelés okán fontosnak tartott betervezni. Ritka alkalom, hogy a naptári kronológia nagyjából egyezzen az elemzői logika által megtalált keretekkel, most ez történt.

Az első negyedév lázas előzményei után arra lehetett számítani, hogy minden fontos metszetben a konszolidáció jelei kerekednek felül, s ez bizonyos értelemben így is történt. Ennek részleteire a későbbiekben kellő alaposítással ki is fogunk térni. Ám a közhangulat egészére nézve sajnos korántsem a konszolidációs közérzet vált uralkodó hangnemmé, hanem továbbra is az az izgága, alkudni és tárgyalni egyaránt képtelen hangvétel tobzódott, amelyből a többségnek már egyébként is elege volt. Röviden szólva: szinte minden feltétele adott lett volna a békülékenyebb, együttműködésre hajlamos politikai szokásrend erősítésének, ehelyett azonban a régi lemezeket igyekeztek valamennyi készüléken újrarájátszani.

Talán jobb is, ha a helyzet képtelenségeit illusztrálандóan kivételesen nem politikai elemző véleményét idézzük, hanem inkább azt a szépíró, aki képes pontosabban érzékeltetni egy korszak meghatározó kulturális/közéleti közérzetét.

Esterházy Péter írta az ÉS-ben /mindegy, hogy minek kapcsán.../ ez év április 17-én:

„...ebben a zajban legföljebb a saját hangunkat halljuk, vagy azt se, csak az értelmetlen csörömpölést, amelyből a saját igazunkat olvassuk ki, kiabálnak az újságcikkek, de kiabál az újsághordó is (ha van még), a közbeszédből, de a mindennapiból is egyre inkább hiányzik a halk, figyelmes tűnődés, a hangerő következtében mindenki magabiztos, mindenki ért mindenhez, a morális válságtól a monetárisig, és mindenki mindenkit küld az anyjába, legfőképpen GY. menjen az anyjába, aztán O. menjen az anyjába, a cigányok (nemá, hogy

romák, babszeg) menjenek az anyjukba, a Magyar Gárda menjen az anyjába, és én is természetesen menjek a jó édes kurva anyámba...”

Ehhez kár lenne bármit is hozzátenni, viszont a következő oldalakon arra fogunk törekedni, hogy e megidézett közérzeti jelentésnek a gazdasági/politikai hátterét minél alaposabban körberajzoljuk. Mint egykoron Doszpod Péter a megtalált áldozatokat.

A BAJNAI-KORMÁNY

1. A Bajnai-kormány működésének kezdetei

Előző munkánkban – 2009 első negyedévét összefoglaló írásunkban – részletesen kitértünk a kormányalakítást körülvevő szervezeti/politikai körülmények taglalására, a szerkezeti dilemmákra, s kellően körvonalaztuk a személyi összetételből adódó veszélyforrásokat is. Ezért a továbbiakban a kormányzati működésre, a megszületett döntésekre, és azok feltételeire koncentrálnak.

Az előzmények képtelenségeket, a közéleti szürrealizmus határait alulról súroló fejleményeihez képest a későbbiekben tulajdonképpen meglepően gördülékenyen alakultak a dolgok. Április 14-én – kedden - nagyobb problémák nélkül megválasztották kormányfőnek Bajnai Gordont, s az új miniszterelnök nem sokat késlekedett. Mielőtt még minden egyes miniszter és államtitkár helyét megtalálták volna, máris programot hirdetett. Április 20-án a parlamentben részletekbe menően is ismertette azt a programot, amelynek részleteiről a megelőző napokban meglehetősen aprólékos képet nyújtott a kivételes aktivitást produkáló média-nagyüzem. A következő két hét során minden elképzelhető szervezet, fórum hallathatta a hangját, s májusban már a törvény-szövegekké átformálódó javaslatokról vitatkozhattak a megfelelő politikai testületek. Június első napjaiban mind a kormány, mind a média azt nyugtázhatta, hogy az új – a magát mindenféle támadás ellenére makacsul szakértőinek tartó – kormányzat valóban páratlan intenzitású első ötven napot mondhatott magáénak. 21 törvényt és törvény-módosítást, 26 kormányrendeletet és 32 kormányhatározatot könyvelhettek el saját teljesítményükként – ráadásul a döntések túlnyomó többsége valóban a gazdasági válság kezelését jelentette.

A rendkívüli helyzetre tekintettel meghosszabbított tavaszi ülésrenddel működő parlament június 29-én fejezte be ezt a megfeszített tempót. Ezen a napon kilenc, meglehetősen nagyjelentőségű, némely részleteiben csomagyszerű döntési tárgykörben tartottak zárószavazást. Figyelemre méltó eredménnyel, mert csak a holokauszt-tagadással kapcsolatos javaslat ügyében nem sikerült megfelelő többséget teremteni (igaz, ehhez eleve kétharmados többség kellett volna...), ám a többi, zömében gazdasági jellegű ügyben a kormány minden esetben megkapta a jóváhagyást. Némi iróniával azt is mondhatnánk, hogy a

Bajnai-kormány hetvenöt nap alatt lényegesen hatékonyabb munkát végzett annál, mint amit elődje felmutatott az október eleje óta folytatott válság-menedzselés félévnyi ideje során. Az is igaz, hogy volt miért kapkodni...

2. A kormány mozgásterét meghatározó gazdasági és társadalmi feltételek

A Bajnai-kormány mozgásterét – színrelépésekor - általa meg nem haladható külső és belső kényszerek határolták le.

Külső kényszerek

1. 2008 novembere óta a magyar gazdaság az IMF-IBRD-EU által nyújtott 20 milliárd eurós meghitel járszalagjára van felfűzve, tekintettel arra, hogy az ország külső finanszírozási szükségletét a pénz- és tőkepiacok felől nem tudjuk biztosítani a globális hitelválság körülményei között annak meghatározottságai okán. Ebből következően nem áll módunkban másképpen viselkedni, mint ahogyan azt hitelezőink előírták.

Ennek a hitelnek az első részletét minden további nélkül igénybe tudtuk venni, mert a kormánynak sikerült elfogadtatni 2008 végén a 2009. évi költségvetést (a harmadik változatban, amely 1 százalékos GDP-visszaesésre alapozódott), továbbá a közpénzügyi törvényt, amely szabályalapon és a költségvetési intézmény felállításával is garanciát nyújt a túlzott államháztartási deficit létrehozásával szemben.

A második részlet igénybevételére azonban a 2009. februári felülvizsgálat után került sor. Ekkor az IMF szakértői megállapították, hogy az 1 százalékos visszaeséssel ellentétben – a romló külső feltételek miatt – várhatóan 3 százalék körüli lesz a magyar gazdaságban a recesszió, ami mind a bevételek, mind a kiadások oldaláról kétségessé teszi az eredeti szerződésben és a költségvetési törvényben is vállalt 2,6 százalékos GDP arányos államháztartási hiány teljesülését. A második részlet felszabadítása és a 3. ill. a 4. részlet igénybevétele érdekében Kiegészítő Egyetértési Megállapodást kellett kötnünk az IMF-fel. Ezt március 10-11-én írták alá a felek, amelynek tartalma a következő volt:

- Az államháztartás hiánya a GDP-hez viszonyítva 2009-ben 2,9 százalékos lehet. Tehát kaptunk 0,3 százalékpontos, kb. 80 milliárd forintos engedményt a hitelezőinktől. (Amúgy többek elmondása szerint a 2,6 százalékos hiánymérték felvállalását a Gyurcsány-kormány önként tette, mert a hitelezők nem vártak el tőlünk ilyen mértékű faragást.) A megállapodás szerint a GFS egyenleg a GDP 2,7 százaléka lesz, és ezeket a mértékeket fogják számon kérni a 3. és 4. részlet lehívásánál is.
- A GDP 0,7 százalékanak megfelelő korrekciót hajt végre a kormány a költségvetésben, ami 210 milliárd forintos faragást jelentett. Ehhez csökkenti a költségvetési fejezetek kiadásait, az uniós mezőgazdasági támogatások hazai támogatási részét, és érdemi reformokat hajt végre a nyugdíj- valamint a szociális rendszerben.
- A nyugdíjrendszer keretében:
 - = érdemileg szűkítik a rokkant nyugdíjazás és a rehabilitációs járulékok jogosultsági kritériumait,
 - = az új nyugdíjasoknál eltörlik a 13. havi nyugdíjat,
 - = a nyugdíjkorrekciós program utolsó lépcsőjét korlátozzák,
 - = a nyugdíjkorhatárt 2016-tól három évvel felemelik,
 - = a nyugdíj-emelésnél eltörlik a svájci indexálási rendszert (az emelés nagyobb részt kapcsolódik a fogyasztói árindexhez, és a béreket csak magasabb GDP emelkedés esetén veszik 50 százalékban figyelembe),
- A szociális rendszerben:
 - = a lakáshitelek kamattámogatása csökken,
 - = a gyes, gyed igénybevételi ideje csökken, és hosszabb munkaviszony után vehető csak igénybe,
- 2010-ben olyan reformokat hajtják végre a szociális rendszerben, ami kisebb szociális kiadásokat eredményez.

- 2010-ben olyan átalakítások történnek az önkormányzati rendszerben, ami mérsékli az állami kiadásokat: összevonások, közös feladatellátás stb.

A Kiegészítő Egyetértési Megállapodás szövege megjelent a Magyar Közlöny 2009. április 3-i számában, ami nagy megrökönyödést váltott ki a jobboldaliak körében. Mondván, hogy az ország háta mögött kötöttek alkut. Holott a megállapodásba csak olyan intézkedések kerültek bele, amelyek ismertek voltak Gyurcsány Ferenc február 16-án meghirdetett programja óta, tehát mintegy másfél hónapja.

2. 2009. koratavaszán – a Kiegészítő Egyetértési Megállapodástól függetlenül is – egyértelművé vált, hogy az Uniótól a megahitelen túl további finanszírozási enyhítést nem kapunk. Így megalapozatlan híresztelésnek bizonyult, hogy az ECB leszámítolásra elfogadja a nem euróövezetbe tartozó országok állampapírjait, illetve, hogy nemzeti valuta fejében eurót ad. Egyértelművé tette Brüsszel azt is, hogy nincs könnyített felvétel az euróövezetbe, és az ERM-II. rendszerbe sem lesz. Elvetették az IMF provokatív javaslatát is az euróizáció kiterjesztéséről.
3. Az IMF hitel feltételei tekintetében sem látszott enyhülés. Oszkó Péter, pénzügyminiszternek az induláskor nem ajánlották fel – az idővel tovább romló kilátások ellenére sem – a szigorú fiskális korlát enyhítését.
4. Az országok többségében alkalmazott anticiklikus gazdaságpolitika keretében fellazult költségvetéseket olyan állampapírokkal finanszírozták, amelyek erős versenyt támasztottak a pénzpiacokon a magyar papírokkal szemben.
5. A hitelminősítők a korábbi mutatószámok helyett most a növekedést és az államadósság alakulását emelték ki értékelésükkor, amelyekben viszont eminensen rosszak a magyar gazdaság paraméterei. A növekedés erejét már 2006 második felében megtörte a stabilizációs csomag, s 2007 végén már csak stagnálás mutatkozott. Ám az ezt követő lassú javulást a nemzetközi hitelválság ismét megakasztotta. Az átalakuló országok tekintetében a magyar növekedési kilátások a legrosszabbak között vannak. Az államadósság pedig annak ellenére megugrott, hogy az államháztartási

hiányt sikerült a maastrichti kritérium közelébe leszorítani. Az adósság emelkedésében egyrészt a megahitel igénybevételének kényszere, másrészt a romló forintárfolyam játszott szerepet. Az alacsony/visszaeső növekedés emelkedő adósságállománnyal párosulva csakis romló fajlagos mutatót (GDP arányos államadósságot) eredményezhet.

A Standard and Poor's, és a Fitch nem is mulasztotta el márciusban, hogy ne sorolja eggyel lejjebb a magyar devizaadósságot. Meg kell jegyezni, hogy ezek a minősítések publikálásuk idején nem eredményeztek nagyobb árfolyamromlást, a piac rezzenéstelenül tudomásul vette azokat. Ám az azért nagyon veszélyes jelzéssé vált, hogy pl. a S and P-nél a bővli előtti kategóriába tettek bennünket.

6. A reálpiaconra vonatkozó növekedési várakozások szignifikánsan romlottak március végén. Az OECD ekkor hozta nyilvánosságra azt az előrejelzését, hogy a világgazdaság egésze 2007-ben 2,7 százalékkal zuhan, ezen belül az OECD országok recessziója 4,3 százalékra, az eurózónáé 4,1 százalékra lesz tehető, és itt még 2010-ben is visszaesés lesz, akárcsak Japánban. A decemberben-januárban publikált adatokhoz képest ezek a számok horrorisztikusaknak tűntek, ti. akkora (kb. kétszeres) romlást tükröztek a korábbi várakozásokhoz képest.

Az IMF április 22-én publikált előrejelzése nagyjából megerősítette ezeket a prognózisokat, eszerint az euróövezetben 4,2 százalékos, ezen belül Németországban 5 százalékos lesz a 2009. évi recesszió. Az utóbbi adat azt üzenté számunkra, hogy az export a korábban vártaknál is nagyobb mértékben fog csökkenni.

7. A külső feltételeket illetően egyetlen körülmény vált kedvezőbbé a március eleji állapotokhoz képest: a feltörekvő országokkal szemben nőtt a bizalom. Ez elsősorban a G20-ak azon határozatának volt köszönhető, hogy négyszeresére emelték az IMF forrásait. Megítélésem szerint ez a döntés szelídítette vissza a forint árfolyamát az euróhoz viszonyítva a március eleji 320 forintot közelítő árfolyamról április végére, a kormányalakulás idejére 300 forint közelébe, majd nyomta május elején 290 forint alá.

Belső kényszerek

1. A megahitel feltételei és a pénzügyi befektetők elvárásai alapján a magyar gazdaságban a Bajnai-kormány számára csak prociklikus fiskális politika volt folytatható. Ennek egyoldalú feladását a kormány nem vállalhatta fel. Az más kérdés lett volna, ha a hitelezők látják be a megszorítások növekedést korlátozó, egyensúlyrontó hatását és adnak felmentést a 3 százalék alatti deficittartási kényszer alól. Egészen más a „lányka fekvése” akkor, ha a hitelezők, és akkor, ha mi, az adósok mondjuk fel a megállapodásbeli határértéket.

A prociklikus fiskális politika viszont olyan lefelé mutató spirálba viszi az országot, ami mellett lehet, hogy megőrződik az egyensúly, de teljesen értelmetlen, magas növekedési áldozat mentén, ami kikezdi a rövid időre kiszenvedett egyensúlyt is.

2. A monetáris politika – bár az infláció mérséklődése lehetővé tenné – szintén prociklikus jellegű. A kamatvágás pályája 2009. januárjában 9,5 százalékon elakadt, s azóta már annak is örülnünk kellett, hogy a jegybank nem emelt kamatot. Az MNB Monetáris Tanácsa a pénzügyi stabilitás veszélyeztetettsége okán nem mert február-március-áprilisban-májusban-júniusban kamatot csökkenteni, ami a gazdasági visszaesés visszatartója lehetett volna.
3. A bankrendszer a korábbiaknál sokkal óvatosabb üzemmódra váltott. Megszigorodtak a hitelezési feltételek, az árfolyam-kockázat effektívvé válása pedig jóval óvatosabb lakossági eladósodási magatartást váltott ki. Olyannyira, hogy 2009. márciusában a magyar háztartások nettó hiteltörlesztővé váltak. De nemcsak a háztartások hitelellátása csappant meg, hanem az önkormányzatoké és a vállalatoké is. A hitelszűkülésnél egyelőre nem lehet megítélni, hogy az mennyiben köszönhető a visszaeső termelés visszaeső forrásigényének, illetve a szigorúbbá váló hitelezési feltételeknek. Mindenesetre tény, hogy a bankhitelezés megcsappanása, a tőzsdei forrásszerzés teljes kiiktatódása, és a vállalati kötvénykibocsátás esélyének lenullázódása a finanszírozás oldaláról korlátozza a GDP-termelést.

4. A külső piaci és a finanszírozási feltételek romlása felől a Bajnai-kormánynek olyan jelenséggel kellett szembesülnie, amire a forint történetében talán még nem volt példa. (Ezt azért nem tudjuk egyértelműen állítani és cáfolni sem, mert nem állnak rendelkezésünkre 1946-ig visszanyúlóan nominális GDP adatok.) Az azonban bizonyos, hogy a rendszerváltást követően egyetlen évben sem volt alacsonyabb a nominális GDP az előző évinél. Az új kormánynek ezzel is számolnia kell abból kifolyólag, hogy az alacsony infláció nem tudja kompenzálni a reálvisszaesés hatását.

5. A Bajnai-kormány társadalmi támogatottsága rendkívül alacsony, ezzel a kabinet is tisztában van. Szerencsére döntéseinek meghozatalánál erre alapvetően nincs tekintettel. Nem egy-egy réteget akar megnyerni, hanem a gazdaság viszonylagos stabilitásának megőrzésével az egész társadalom érdekében ügyködik, miközben lokálisan rendre társadalmi/politikai deficiteket halmoz fel. A februárban bejelentett intézkedésekhez képest sokkal radikálisabb megszorítások meghirdetésére kényszerül, amihez az érdekképviselőkkel való tárgyalások során igyekszik a parlamentinél szélesebb legitimitációt szerezni. (Megválasztását követő – bemutatkozó – interjújában saját helyzetét illusztrálandóan imígyen fogalmazott Bajnai Gordon: ”gyakran úgy érzem magam a politikában, mint a vérzékenységben szenvedő egy borotvagyárban...” Bajnai Gordon: Életmentő műtétre van szükség, Népszabadság, 2009. április 16.)

3. A Bajnai-kormány programja

3.1. Különbözőség más programoktól

A Bajnai-kormány programja több tekintetben is *különbözik minden korábbi kormány programjától*:

- A kormányprogramnak nincs semmilyen hatásvadászó elnevezése, a dokumentumon ehelyett a következő szerepel: „A Kormány válságkezelő programja”. A megjelölés pontos, az új kabinet valóban a válság okozta

feszültségek tompítására, a bajok kezelésére vállalkozott úgy, hogy egyben kedvezőbb körülményeket teremtsen a válság utáni növekedés számára is.

- A programban nincsenek sem terjengős ideológiai, sem pedig politikai szövegek, a mondanivaló a lényegre koncentrál.
- A kormányprogram három részből áll. Az elsőben képet kapunk a magyar gazdaság jelenlegi helyzetéről – nemzetközi összehasonlításban is bemutatva legfőbb gyengeségeinket (forintárfolyam leértékelődése, magas centralizációs hányad a magas újraelosztási igények miatt, alacsony foglalkoztatási ráta, a régióban kirívóan nagy külső eladósodottság, rossz szerkezetű reálgazdaság, az év első negyedében minden tekintetben tovább romló helyzet). A helyzetértékelés pontos. A második részben ismertetik a szükséges intézkedéseket, amelyek nélkül súlyos krízisbe kerülhet az ország. A harmadik rész a végrehajtott program következményeit mutatja be: a 2011-től feltételezhetően emelkedő GDP-pályát, a 2010 után feltételezhetően mérséklődő adósságpályát, majd vázolja, hogy bizonyos társadalmi csoportokat miként érintenek előnyösen, illetve hátrányosan a tervezett intézkedések.
- Terjengős szövegek helyett mindössze 26 oldalas a program, amely mondanóját táblázatokba, ábrákba szerkesztetten, logikusan, jól áttekinthetően mutatja be.

3.2. A kormány válságkezelő intézkedései

Az intézkedések célja:

- a/ a világgazdasági válság hatásának kezelése,
- b/ a gazdaság egyensúlyának megőrzése,
- c/ a növekedés alapjainak megerősítése,
- d/ a bizalom megerősítése.

A bizalom megszerzése tekintetében elsődleges célcsoport a külföldi befektetői kör, amelynek a megnyeréséhez elsősorban az egyensúlyörzés célját kell megvalósítani.

Ad. a/

A világgazdasági válság hatásának kezelésére többféle intézkedéscsomagot állítottak össze. Így:

- a pénzügyi rendszer stabilizálása (árfolyam-stabilitás megteremtése, megállapodások a nemzetközi intézményekkel, intézkedések a devizahitelekkel szemben, banki kihelyezések ösztönzése, banki felügyelet és fogyasztóvédelem erősítése, a Kincstár szerepének áttekintése);
- a KKV-k finanszírozását segítő programok (MFB tevékenységének bővítése, kedvezményes finanszírozási programok, bankokon kívüli kihelyezés bővítése, tőkeprogramok, garanciaprogramok);
- munkahelyek megőrzése és az állásukat elvesztők támogatása (4 nap munka, 1 nap képzés – uniós forrásból, részfoglalkoztatás ösztönzése, bértámogatás új munkáltatónál munkába álláshoz, a leépített munkavállalókat segítő komplex szolgáltatási program, rendezett munkaügyi kapcsolatokról szóló törvény elfogadása, GOP munkahelyteremtő pályázatainak felgyorsítása, EKD támogatások folytatása);
- uniós források felhasználásának gyorsítása (előlegfizetés felgyorsítása, árfolyam-korrekció, önerő biztosításában való közreműködés, döntési folyamatok felgyorsítása, árbevétel-növekedési elvárás kiváltása létszámmegtartásra).

Ad. b/

Cél: 3-4 százalékos elsődleges többlet 2010-ben (ez azt jelenti, hogy már-már egyensúlyban lévő költségvetésünk lesz, hiszen a kamatszolgálat 4-5 százalékot tehet ki. Ezt a mértékű

megszorítást azért túlzásnak tartom, főleg annak fényében, hogy várhatóan egész Európában el fognak szaladni a deficitok az anticiklikus gazdaságpolitikák következtében).

Az egyensúly megőrzéséhez a korábban elfogadott 210 milliárd forintos megszorításon túlmenően a Bajnai-csomag 2009-re további 190 milliárd forintos restriktívot irányzott elő, 2010-re pedig 900 milliárdot. Míg az ez évi elvonások összességében a tervezett államháztartási hiány tartására irányulnak, a jövő évek a növekedés alapjainak megerősítését is szolgálják olyan értelemben, hogy helyet teremtenek a versenyképesség erősítésére hivatott adócsökkentéseknek is.

A megszorítások az *adórendszerben* a következőket jelentik:

- a 20 százalékos áfa-kulcsot 25 %-ra emelik július 1-től (kivéve kenyér, péksütemény, tej- tejtermék és távhő – amelyeknél bevezetnék a 18 százalékos áfakulcsot),
- a jövedéki adót – minden terméknél – 5-6 százalékkal megemelik július 1-től,
- bevezetik 2010-től az egységes értékalapú ingatlanadót, progresszív kulcsokkal,
- 16 %-ról 19 százalékra emelkedik 2010-től a társasági adó kulcsa,
- 2010-től megadóztatják az adóparadicsomba menekített jövedelmeket és vagyonokat,
- adókedvezmények, adómentességek korlátozása,
- az EVA kulcsa 2010-től 30 százalékra emelkedik.

Megszorítások a *jövedelemszabályozásban*:

- a közszféra béreinek 2 évre történő nominális befagyasztása,
- a közszféra 13. havi bérének végleges kiiktatása, helyette általános ösztönző bevezetése,
- a 2009. II. félévi kereset-kiegészítés felülvizsgálata a közszférában,
- a családi pótlék nominálértékének 2 évre történő befagyasztása, a jogosultsági korhatár csökkentése 23 évről 20 évre,

- a gyese- és gyed időtartamának maximálása,
- a lakástámogatások felfüggesztése,
- a gáz- és távhőár-kompensáció csökkentése és fokozatos kivezetése,
- a táppénzarány 10 százalékpontos csökkentése minden kategóriában,
- utazási kedvezmények felülvizsgálata.

Megszorítások a nyugdíjrendszerben:

- a 2009. évi nyugdíjkorrekciós program átütemezése, a 2010. évi eltörlése,
- a nyugdíjmelés rendszerének átalakítása (3 százalék alatti GDP-emelkedés vagy recesszió esetén csak az inflációval korrigálnak, 3-4 százalék között 20 %-ban figyelembe veszik a bérek emelkedését is, 4-5 százalék között 40 százalékban és csak 5 százalék feletti GDP emelkedés mellett áll vissza a svájci indexálási rendszer),
- a 13. havi nyugdíjat teljesen eltörlik, de bevezetik a nyugdíjprémiumot, amely 3,5 százalékos GDP-emelkedés mellett 20000 forintot jelent, majd lépcsőzetesen növekszik, ahogy a dinamika erősödik max. 80.000 forintig (7,5 %-os növekedésnél), de a kifizetéshez az államháztartás tervezett egyenlegének is teljesülnie kell,
- a 13. havi nyugdíj 2009. második félévi kifizetésének visszavonása,
- 2012-től emelkedik a nyugdíjkorhatár 2016-ra 65 évre,
- a korhatár elérése előtt nyugdíjazásukat kérőknek malus rendszerű nyugdíj-megállapítást vezetnek be,
- szigorodnak a rokkantnyugdíjazás feltételei.

Egyéb megszorítások:

- a közösségi agrártámogatások nemzeti kiegészítésének csökkentése 2010-ben,
- a közmédia támogatásának csökkentése,
- önkormányzatok támogatásának csökkentése.

A megszorításokból kiolvasható, hogy azok egyfelől tartalmazzák a Gyurcsány Ferenc által februárban meghirdetett és a Kiegészítő Egyetértési Megállapodásban is lefektetett

döntéseket, másfelől túllépnek azokon, jóval radikálisabbak, figyelembe vették több helyütt pl. a Reformszövetség javaslatait is. A megszorítások jelentős része nemcsak mennyiségi elvétel, hanem reformértékű, szerkezeti változtatás is az adott alrendszerben, főként a nyugdíjrendszerben és a szociális ellátások terén.

Ad.c./

Cél: az EU-átlagnál tartósan 2 százalékponttal magasabb GDP dinamika.

A növekedés alapjainak megerősítésére bejelentett intézkedések – zömük 2010-re vonatkozik:

- a tb-járulék 5 százalékpontos csökkentése 2009. július 1-től a minimálbér kétszereséig, 2010-től ezt a határt feloldják,
- 2010-től eltörlik az eho-t,
- 2010-től eltörlik a vállalkozások 4 százalékos különadóját,
- 2009-ben 1,7 millióról 1,9 millióra nő a személyi jövedelemadó sávhatára,
- 2010-től szuperbruttósítás és 5 millió forintra emelkedik a sávhatár.
- a korábbi foglalkoztatási támogatások megtartása és bővítése

Mindezeken túlmenően költségvetésen kívüli eszközökkel is serkentik a gazdaságot, így

- a piacszerzés elősegítésére (exportfejlesztési program, belföldi piacra jutási támogatás, beszállítói program, külgazdasági diplomáciai offenzíva),
- adminisztráció egyszerűsítése (bürokráciacsökkentés, lánctartozások visszaszorítása, nagy beruházások engedélyezésének gyorsítása),
- ágazati stratégiák kidolgozása (járműipar, logisztika, informatika, gyógyszeripar, biotechnológia, élelmiszergazdaság, építőipar, turizmus, K+F ösztönzése),
- a humán és reálgazdasági infrastruktúra fejlesztése,
- az energiahatékonyság növelése (ösztönzés, Zöld Közbeszerzési Rendszer, energiahatékonysági programok támogatása).

3.3. A kormányprogram értékelése

A legfontosabb szempont, ami alapján véleményünket a programról megformáljuk az, hogy képes-e megoldani a magyar gazdaság akut problémáját, a pénzügyi instabilitást, amely az állam fizetéseképtelenségének veszélyét is magában rejt. Ebből a szempontból a programot megfelelőnek tartjuk, azzal együtt is, hogy a vártnál esetleg nagyobb visszaesés esetén a bemutatott korrekció nem lesz elégséges. Egyfelől Oszkó Péter, pénzügyminiszter jelezte, hogy kb. 7 százalékos visszaesés esetére is van még tartalékuk a költségvetésben, másfelől pedig elszántak arra, hogy ha ennél is nagyobb a recesszió, akkor további megszorításokat foganatosítanak.

Ez egy válságkezelő kormány válságkezelő programja, amelynek révén egyszerre kell egyensúlyt teremteni, azaz csökkenteni az ország külső forrásigényét ám úgy, hogy egyidejűleg biztosítsák a jövőbeni magasabb növekedési potenciált is. E két feladat egymással ellentmondásban áll, ti. minden megszorítás, ami az egyensúlyt szolgálja, egyben rongálja a növekedés forrásait is, és ebből még alacsonyabb költségvetési bevétel keletkezik, miközben az államháztartás kiadásai többnyire merevek, függetlenek a növekedési dinamika alakulásától. Az így előálló lefelé mutató, negatív spirálból csak úgy lehet kitörni, ha pótlólagos kereslet teremődik – ám ezt a magyar gazdaság esetében csak az uniós források jelentik. Ebből a szempontból is pozitív értékelést kaphat a program, hiszen, amit csak lehetséges, mindent megtesz az uniós projektek felgyorsításáért.

Üdvözlendőnek tartandó az is, hogy az említett ellentmondás dilemmájának feloldásaként a kormány elsődlegesen az egyensúlyteremtés mellett teszi le a voksát. Jelenleg rendkívül kockázatos lenne egy egyensúlyteremtés nélküli gazdasági élénkítés – mint ahogy az a Fidesz sokat hangoztatott elképzeléseiből kiolvasható – egyszerűen azért, mert nem volna, aki azt hajlandó lenne normál áron megfinanszírozni.

Részleteit tekintve a program további pozitívumai a következők:

- Az elvonások alapvetően a fogyasztást érintik és a felhalmozást kímélik, amire az utóbbi évek stabilizációi közül utoljára a Bokros-csomag szolgált példával.
- Az előbbi tételt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy az újraelosztást a háztartások rovására és a növekedési dinamika letéteményesének számító vállalkozások javára alakítják át.
- Helyes az irány az adórendszer átszabásánál is amennyiben a közvetett, fogyasztási adók és az ingatlanadó kerül előtérbe, és visszaszorulnak a közvetlen adók mind a munkavállalók, mind a vállalkozások esetében.
- A munkát terhelő adók mérséklése elsősorban a kis- és közepes vállalkozásokat kedvezményezi, náluk számít nagyobb súllyal az eho, és a kétszeres minimálbérben meghatározott ez évi tébé-járulékcsökkentés.
- Az szja-sávhatárok eltolása mérsékli a bérkövetelésekből adódó nyomást, mert nagyobb nettó bért hagy a korábbiaknál a munkavállalók zsebében, és így is erősödhet a vállalkozások felhalmozó-képessége.
- Régi adósságot törleszt akkor, amikor az adókedvezmények kiirtására vállalkozik. Ezáltal egyszerűbbé, transzparenssebbé válik az adórendszer.
- Hozzá mert nyúlni a program a szent tehénnek számító nyugdíjrendszerhez, és a szociális rendszerhez is. A nyugdíjmelés új indexálási szisztémája azt is jelenti, hogy a minimál-nyugdíjhoz kötött számtalan szociális juttatás is kordában lesz tartva, azaz nem bővül nagyobb mértékben, mint azt a gazdaság egészének növekedése lehetővé teszi.
- Helyes, gesztusértékű döntéseket is tartalmaz a program, ezek szerint 15 százalékkal csökkentik a miniszterek fizetését, visszavesznek az állami vezetők napidijából, megtiltják a jubileumi jutalom felvételét, amíg a közszolga miniszteri megbízatását tölti.

Nem tűnnek szerencsésnek viszont a program következő elemei:

- A jövedelem-befagyasztás kétségkívül hatásos és gyors egyensúlyjavító eszköz, ugyanakkor – a fogyasztás korlátozásán keresztül – erősen visszafogja a növekedést is. Jobb lett volna e globális hatású intézkedés helyett a költségvetési szervek működési kiadásait tételesen felülvizsgálni. Igaz, erre a Reformszövetség munkatársai sem vállalkoztak, pedig nekik lényegesen több idő állt rendelkezésükre. Meg kell jegyeznünk azt is, hogy a közszférában még így is sokkal kedvezőbb lesz a helyzet, mint a vállalkozói szektorban, mert itt az állam garantálja a munkahelyek megőrzését.
- A 18 százalékos áfa-kulcsnak inkább gesztusértékű jelentősége van, mintsem gazdasági jelentőséggel bírna. Az érintett körben árcsökkenésre bizonyosan nem számíthatunk, tekintettel arra is, hogy merev keresletű cikkekről, szolgáltatásról van szó.
- A munkát terhelő elvonások még így is nagyon magasak, 2010-ben a bemutatottnál nagyobb léptékű járulécsökkentésre is sort kellene keríteni.

3.4. A kormányprogram fogadtatásáról

A legfontosabb, hogy a Bajnai-kormány programját a befektetők kedvezően fogadták, különösen akkor, amikor az már elfogadott törvényjavaslatokban is testet öltött. A hazai vállalkozói kör is elégedett volt az iránnyal, bár a terhelés csökkentését nagyobb mértékben képzelte volna el. Megítélésünk szerint az intézkedések jó elrugaszkodási pontot fognak jelenteni a következő kormánynak, mindenekelőtt az egyensúlyozó pálya megteremtésével, de azzal is, hogy jó irányú erőfeszítéseket tesznek a potenciális növekedés alapjainak megerősítésében is.

Az ellenzéki fogadtatás olyan volt, amilyenre előre lehetett számítani. A Fidesz a kormány megalakulásnak legelőls percétől minden erővel a kontinuitást sulykolta, azt, hogy ez a kormány semmiben sem különbözik a Gyurcsány-vezette kabinettől. Az viszont több elemzőnek is föltűnt, hogy a június 7-ei uniós választásokon egyértelmű győzelmet arató

Fidesz a meggyőző fölény birtokában jelentősen visszavett a Bajnai-kormány folyamatos szapulásából. Ennek többféle magyarázata is lehetséges. Részben talán az, hogy az első néhány hét meggyőzhette az ellenzéki vezetőket arról, hogy a Bajnai-kormány tényleg képes lesz számos olyan kellemetlen feladat elvégzésére, amellyel egy későbbi Fidesz-kormány már nem kell bajlódnia. S akkor jobb, ha csak a szavak, a megszokott politikai mantrázás szintjén támadják, de semmiképpen sem siettetik az idő előtti megbuktatást. Részben az is kiderülhetett, hogy a kormány mögötti parlamenti/pártháttér ma már kevesebb, mint törékeny képződmény. Mind a szocialisták, mind a liberális párt hétről-hétre botorkálnak a maguk belső – kívülálló számra a legtöbbször érthetetlen jellegű - konfliktusaik zezugaiban, s korábbi támogatottságuk feltartóztathatatlanul felmorzsolódik. S ha ez így marad, akkor a Fidesznek a legkevésbé sem érdeke ádáz ellenfelei mélyrepülésének kívülről történő korlátozása. Meglehet, nem is lesz szükség arra, hogy a Fidesz bármit is tegyen az előrehozott választások érdekében, mert a volt koalíciós partnerek ennek szituációját maguk is előállítják. Lehet, hogy előbb-utóbb a Fidesznek fűződik több érdeke az időben, a 2010 áprilisában megtartandó választási időponthoz.

A közvélemény viszonyulását három hónap elteltével nem könnyű értékelni. A szokásos politikusi népszerűségi listák első tíz helyéről ugyan végképp eltűntek az egykori /pontosabban, szociológiailag még létező.../ koalíció reprezentánsai, ám Bajnai Gordont mintha sokkal pozitívabb megítélés övezné annál, mint ahogyan a kormányzati döntéseket fogadják. Az ellentmondás magyarázataként talán a Medián május elején megjelent kutatási adatait érdemes citálnunk. Ezekből az derül ki, hogy a lakosság meglehetősen jelentékeny része elvileg megérti a megszorító intézkedések elkerülhetlenségét, de elfogadni csakis olyan szférákban hajlandó azokat, amelyek távolabb vannak a személyes érintettségétől. Az intézményi világok átrendezést még akár támogatnák is, de azt már nem, hogy személy szerint neki is áldozatot kelljen hozni. (A részletekről: *Bajnai-csomag: általában igen, konkrétan nem*, Népszabadság, 2009. május 6.)

4. A Bajnai-kormány mozgásterének növekedése

Az IMF-hitelkeret második részletének lehívásához – mint említettük – még a Gyurcsány-kormány megkötötte a kiegészítő megállapodást, amely az eredeti megállapodásbelinél nagyobb, 3-3,5 százalékos visszaesés költségvetési következményeit volt hivatva kiigazítani.

A harmadik részlet lehívásának feltételeiről már a Bajnai-kormány tárgyalta. A magyar gazdaság visszaesését májusban már 6,7 százalékra prognosztizálta a kabinet, amivel az MNB is maradéktalanul egyetértett. A tárgyalásokon a korábban vártnál lényegében megduplázódó recesszió mértéke – miközben az inflációt változatlanul 4,5 százalékra taksálták – komolyan esett a latban. A nemzetközi partnerek belátták, hogy ilyen feltételek mellett – amelyet részükről nem vitattak – csak további és indokolatlan GDP csökkenés árán lehetne a költségvetés kitűzött pozícióját tartani. A magyar gazdaság olyan recessziós spirálba kerülne, amiből nem egyhamar tudna kikeveredni.

A helyzetre javasolt megoldás az lett, hogy az idei 2,9 %-os deficitcél 3,9 százalékra, a 2010. évi pedig 2,7 százalékról 3,8 százalékra emelték, és kinyilvánították, hogy a 3 százalék alatti államháztartási hiányt a magyar gazdaságnak csak 2011-ben kell teljesítenie. Ehhez viszont további konszolidációs intézkedéseket kell kidolgozni és a „költségvetési kiigazítást egy átfogó, strukturális reformokra irányuló stratégiába kell ágyazni”. (Ennek megvalósítása azonban már a következő kormányra vár, mint ahogy az is, hogy az államadósság csökkentése érdekében a mai 1 százalékos GDP arányos elsődleges többletet 2014-ig 4 százalékra kell emelni. Ez mai áron kb. 700 milliárd forintos spórolást feltételezne az államháztartásban.) Az idei és a jövő évi lazítás fejében előírták, hogy a kormányprogramban szereplő idei 400, illetve jövő évi 900 milliárd forintos államháztartási megszorításra vonatkozó elképzeléseket a kabinet maradéktalanul hajtsa végre. Felszólították az IMF képviselői a kormányt, hogy mutassa be milyen módon kívánják jövőre csökkenteni az önkormányzatok költségvetését 120 milliárd forinttal, illetve a vasúti tömegközlekedés támogatását 40 milliárd forinttal.

Ezzel a döntéssel kb. 200-250 milliárd forinttal növekedett a kormány mozgástere, s nemcsak a Bajnai-kormányé, hanem a következő évben felállóé is. Bár a következő évi költségvetést még a Bajnai-kormányoknak kell majd elfogadtatnia.

Javult a kabinet helyzete azáltal is, hogy a forint árfolyama az euróhoz képest 300 forint alá került, ami megtámogatta a pénzügyi rendszer stabilitását. A CDS felár – amely márciusban ismét 600 pontra ugrott, a negyedév végére 350 pont körül alakult, amiben a magyar gazdaság iránti bizalomerősödés jutott kifejezésre.

A kockázati felárak mérséklődésével az állampapír-piacon lassú hozamesés indult meg, a rövidlejáratú állampapír-kibocsátások mind sikeresebbek lettek. Ez június végére kilátásba helyezte az IMF-EU-hitel járszallagjáról való leválás vártnál korábbi bekövetkeztét, és az MNB kamatcsökkentési döntéseinek megindulását.

xxx

Írások/források a Bajnai-kormány első három hónapjához:

A programhoz:

- A program előbb készült el. Figyelő. 2009. ápr. 23.
- Jólét helyett pusztaság lett. HVG. ápr. 25.
- Fájni fog. 168 óra. ápr. 23.
- Hagyatéki leltár. Heti Válasz. ápr. 30.
- Érdemi kisebbség. Figyelő. ápr. 30.
- Tudni, merni, tenni. Petschnig Mária Zita. Népszava, ápr. 23.
- A válságkormány buktatói. Stumpf István, Heti válasz, máj. 7.

A működéséről:

- Kész a jövő évi adóterv. Várkonyi Iván. NSZ, máj. 13.
- Nagyon büvészkedni nem lehet. Oszkó Péter-int. Magyar Narancs, máj. 14.
- Ötven nap, ötödik sebességben. Nsz. jún. 3.
- Az Országgyűlés megszavazta az adótörvényeket, jöhet a költségvetés. Nsz. jún. 30.
- Kötött pályán, Az IMF-program változásai. Farkas Zoltán, HVG. júl. 11.

Bajnai-interjúk:

- Életmentő műtétre van szükség. Nsz. ápr. 16.
 - A józan ész programja. 168 óra, máj. 14.
 - Nem lehet elvtelen engedményt tenni annak, aki támogat, HVG. júl. 4.
 - Nem terminátornak szegődtem, Nsz. júl. 3.
- Orbán Viktor-interjú: Új világ készül. Heti Válasz, máj. 28.

CÉLKERESZT BEN A MONETÁRIS POLITIKA ÉS A JEGYBANKELNŐK

1. Politikai aspektusok

Az MNB monetáris politikájának mindig is voltak bírálói, eminensen Surányi György, aki mindig minden döntést kifogásolt, továbbá Hamecz István és Heim Péter, s nem kevésbé Róna Péter. A szocialista párt részéről azonban sokáig csak óvatos kifogások érkeztek elsősorban a kamatpolitikát illetően és amiatt, hogy az MNB túlzottan kritikus megnyilvánulásai rontották a kormány nemzetközi megítélését. Simor András és a 11 fős Monetáris Tanács tagjainak többségét ugyanis Gyurcsány Ferenc emberének tartották. A gyengülőfélben lévő miniszterelnökkel azonban Simor András február végén szembe fordult. Egy állítólagos olyan levélről érkeztek hírek, amelyben a jegybankelnök – a kormányfőnek címezve – a helyzetértékelésen túl felvetette a személyes konzekvenciák levonásának szükségességét is. A HVG-nek adott interjújában Simor így fogalmazott: „ami most történik, vergődés perspektíva nélkül”.

Február közepén Szanyi Tibor a parlamentben már így replikázott: „Sajnos gyenge a felügyeltünk, miközben már rég bilincsben kellett volna elvinni a bankárok, brókerek egy részét, különösen a jegybank környékéről.” Nem sokkal később elővették a jegybankelnök vállalkozásait, és a szocialista képviselők ennek alapján megkérdőjelezték a jegybankelnök függetlenségét. Május második felében már olyannyira eldurvultak a Simor elleni támadások, hogy az elnök kénytelen volt ciprusi off-shore cégének bevallására és felszámolására is. A szocialista párton belül egyre nyíltabban követelték a lemondását, a legutóbbi szocialista kongresszuson a házelnök, Szili Katalin is nyíltan emellett tört lándzsát.

Nem kérdés, hogy az MNB számos esetben okot szolgáltatott a bírálatokra, a Simor András lemondásra való törekvésben azonban erősebben van jelen – megítélésünk szerint – s krízishelyzetben feltámadó bűnbakkeresés igénye. Ugyanakkor a Fidesz kihúzta magát ebből a kánonból, sőt, Varga Mihály úgy nyilatkozott, hogy Simor örökölt egy helyzetet, amiben csodát kellene művelnie, pedig az árfolyamzuhanásért „90 százalékban a kormányzati oldal a felelős, s csak 10 százalékban a monetáris politika”.

A szocialista többséggel rendelkező kormány és a Járai Zsigmond helyébe lépő új jegybankelnök, valamint az új összetételű Monetáris Tanács tagjai kölcsönösen félreértették a helyzetüket. A kormány arra számított, hogy a továbbiakban nagyobb egyetértés lesz a fiskális és monetáris politika között olyan értelemben, hogy a monetáris politika segíteni fogja – az inflációs célkitűzés megtartása mellett – a gazdaság növekedését. A fiskális és a monetáris politika közti együttműködés javult is, kirívó feszültségek nem mutatkoztak. Igaz, a kormány minden monetáris politikai döntést fegyelmezetten tudomásul vett.

Ugyanakkor az új jegybankelnök és a Monetáris Tanács Gyurcsány Ferenc által kinevezett tagjai mindenáron azt kívánták bizonyítani, hogy függetlenek a kormánytól, és nem fogják kiszolgálni közvetlenül annak érdekeit. A szakmai sajtó ugyanis jóval a kinevezésük előtt ennek az ellenkezőjét valószínűsítette, és erősen elítélte e vélelmezett magatartást. A potenciális „galambok” ezért nem kívántak „galambok” lenni, ehelyett arra törekedtek, hogy minél határozottabban mutassák fel szakmai egyéniségüket, amiből „héja” magatartás következett.

A kételkedésből nem adódhatott más, mint zavaros kommunikáció, a kommunikációval ellentétes döntés, azaz a jegybank szakmai tekintélyének erodálódása. Amikor pedig Simor András nyíltan is szembeszállt kinevezőivel, a szocialisták elővették a függetlenségét megkérdőjelező kártyát: az elnök vállalkozásait.

2. Gazdaságpolitikai aspektusok

A továbbiakban az MNB monetáris politikáját támadó gazdasági érveket foglaljuk össze. Ezek egy része az elmúlt években tanúsított jegybanki magatartásra, más része a közelmúltbeli döntésekre, kommunikációra vonatkozik.

Róna Péter a hazai pénzügyi/gazdasági válság kialakulásáért ostorozza már egy ideje a jegybankot. Véleménye szerint a jegybank négy alapvető funkciójából csak egyetlen egyre, a kamatpolitikára koncentrál az infláció elleni harcában, ezért az kontraproduktív. Nincs tekintettel a pénzkínálat alakulására, holott a pénzmennyiségnek inflációalakító szerepe van. Nincs tekintettel a hitelállományok változására, holott ez is befolyásolja az infláció alakulását.

S végül nincs tekintettel a bankrendszer állapotára, stabilitására, így történhetett meg, hogy a normális szabályokat átlépve a bankok a betétek 147 százalékát helyezték ki hitelként, holott az elfogadott prudenciális határ ennek a fele lett volna. A különbözetet az anyabankok „ingoványos forrásai” fedezték, s amikor kitört a bankválság, ezek lenullázódtak, így alakult ki a rendkívüli likviditási válság.

Az MNB elmulasztotta felhívni a figyelmet a devizahitelezés kockázatára, és hagyta felturbósodni a kockázatos devizahitelezést, aminek a kialakulásában a jegybank magas forint kamatszintje meghatározó szerepet játszott. A magas kamatfelárat tartalmazó jegybanki alapkamat ugyanakkor nem tudta kellően kordában tartani az inflációt, hiszen a devizahitelek révén többlet-vásárlóerő áramlott ki a gazdaságba. A magas kamatokkal is megtámogatott erős forint jelentős kockázati buborékot rejtett magában, amennyiben a forint erősítéséhez a nettó devizahitel-többletek is hozzájárultak. A forint nem azért volt erős 2008 első feléig, mert erős volt a gazdaság és aktív volt a fizetési mérleg, hanem azt mesterségesen állították elő. Ennyiben – a mesterségesen felerősített árfolyamon keresztül – a dezinfláció egy része is csak látszólagos volt. Mindaz a látszatjólét-növekedés, amit a felpörgő, a hazai megtakarításokat jóval meghaladó hitelezés eredményezett, a külső források elapadásakor véget ért, és ma ennek a keserves korrekciós szakasznak vagyunk a tanúi. A legfőbb áldozatok a jóhiszeműen eladósodó háztartások, önkormányzatok, cégek, akiknek a legyengült forintárfolyam miatt megnőtt törlesztési terhei – az egyébként is kedvezőtlenebb jövedelem-feltételek mellett – veszélyeztetik a bankrendszer és az ország pénzügyi stabilitását. Mindennek a kialakulásáért a jegybank a felelős, mert az MNB törvényben megfogalmazott kettős felelőssége egyikének sem tett eleget: nem lépett fel hatékonyan az infláció ellen, és a bankrendszer stabilitását veszélyeztető folyamatokkal szemben sem – mindemellett pedig korlátozta a gazdaság növekedését – szól összefoglaltan Róna Péter vádja.

A gazdasági válság elmélyítéséért, az államcsőd akuttá válásáért pedig közvetlenül is felelős azáltal az MNB, hogy olyan alacsony szinten tartotta a devizatartalékokat, ami nem nyújtott elégséges fedezetet még a rövid lejáratú adósságokra sem. Az adósság/tartalék aránya ennek következtében nálunk nemzetközileg is kirívóan alacsony volt, amit a válság kitörésekor a befektetők joggal magas kockázatúnak ítélték. S így került be Magyarország a legveszélyeztetőbb országok körébe – mutat rá bírálatában Surányi György.

A jelzett érvelések logikusak, és abszolút értékek közt tekintve helytállóak is. Nincs mentség arra az alacsony devizatartalékra, ami még szeptemberben is jellemezte az MNB-t (17 md euró, szemben a 22 md eurós rövid lejáratú adóssággal), miközben a globális pénzügyi válság köztudottan már egy éve szedte áldozatait.

A devizahitelezés általánossá válásáért azonban csak közvetett felelőssége vethető fel. Tény, hogy nem volt elég erényes a bankok stabilitásának védelme érdekében, de amikor például a jenhitelekkel kapcsolatban kifejezte erős ellenérzését, az érintett kölcsönt nyújtók mély felháborodásuknak adtak hangot, és kikérték maguknak, hogy jegybank ilyet tesz a felügyelettel karöltve. Tény, hogy az erős árfolyam kialakításával maga is hozzájárult annak a látszatnak az erősítéséhez, hogy a devizahitelek felvételével nemcsak a szükséges használati érték élvezetéhez juthat hozzá az adós, de jól jár a forinténál alacsonyabb kamatokkal és az erősödő árfolyammal együtt csökkenő törlesztő-részletekkel is. Vagyis hozzájárult a nulla kockázatú játszma illúziójának fenntartásához. Tény, hogy az MNB csak a kamatpolitikára koncentrálna vélte védhetőnek kitűzött inflációs célja teljesülését. Tény, hogy a kamatszintet hosszan tartotta az indokoltnál magasabb szinten, hogy olyankor is emelt, amikor az nem volt indokolt, illetve a szükségesnél óvatosabb volt a kamatvágásokat illetően. Tény, hogy teljes téveszme volt a részéről, hogy szigorú monetáris politikájával ellensúlyt tud képezni a laza fiskális politikával szemben. De az eredendő bűnt nem a jegybank követte el, hanem az a politika, amely 2001 után fiskális túlköltekezéssel kívánt voksokat szerezni (megtartani) magának.

Ebben kétségtelen a kormányzat elsődleges felelőssége, de másodsorban az az ellenzék is felelős a kialakult, magas adósságállománnyal terhelt helyzetért, amely nem figyelmeztetett a fellazuló fiskális politika veszélyeire, ellenkezőleg, minden megnyilvánulásában minden téren folyamatosan több állami finanszírozást követelt. Az ellenzék minden megszorító, pályakorrekciót megcélzó stabilizációs intézkedést ellenezett a reformok teljes elvetése mellett. A magyar pénzügyi/gazdasági válság kialakulásáért tehát elsődlegesen a magyar politikai osztály a felelős, amely fellazította fiskális politikát; a jegybank csak „futott a pénze után”, és rossz döntéseivel - a helyes döntések elmaradása mellett - hozzájárult a válság elmélyüléséhez.

Az MNB-t rövid távon ért bírálatok válságbeli magatartására vonatkoznak:

- A globális válság kitörését követően a jegybank attól tartott, hogy Magyarországon defláció lesz, ami ellen kötelességének érezte fellépni. Ezért elkezdte mesterségesen gyengíteni 2008 nyárfordulója után a forintot, hogy az kerüljön ki a 260 forintos sávból. A deflációt ugyanis a legnagyobb növekedési veszélynek tartotta. Miután azonban kiengedte a gyepplőt, az árfolyamot nem lehetett visszaterelni – csak az IMF-Eu-hitelcsomag elfogadását követően – a 260 forintos eurós szint közelébe.
- A kötvénypiacok 2008 eleji kiszáradásakor – amikor a válság a nemzetközi porondokon már dúlt – kamatot csökkentett.
- Miközben folyamatosan azt kommunikálta, hogy nem követ árfolyamcél, mégis ezt tette. Döntései és kommunikációja zavaros volt. 247 forintos euróárfolyamnál kamatot emelt, de 286 forintnál – 2009 januárjában – kamatot csökkentett, mondván, a gyenge árfolyam nem veszélyezteti az inflációs cél teljesülését. Erre a befektetők vérszemet kaptak, és a pénzügyi stabilitást komolyan veszélyeztető határig begyengítették a forintot (2009. március 6-án 317 forintos kurzus alakult ki).
- Surányi György mindezek mellett azt is a jegybank szemére veti, hogy a megahitel gazdaságba való áramoltatásában az MNB sokat késlekedett.

Simor András a jegybankot ért parlamenti kritikákra ez év tavaszán úgy reagált, hogy lehetséges, hoztak hibás döntéseket, de tendenciájában helyes politikát folytatott az MNB. Ez a kijelentés azonban önmagában igen gyenge érvnek bizonyult.

Amikor a politika felelőssége a kialakult gazdasági helyzetért egyértelműen tetten érhető, akkor a politika úgy kezd el védekezni, hogy megpróbálja ezt a felelősséget másokkal is megosztani. A jegybankelnök elleni utóbbi időben megélénkült támadások háttérben megítélésünk szerint ez húzódik meg. Nem kétséges számunkra, hogy mind a jegybank elnöke, mind az általa képviselt monetáris politika alapot szolgáltatott a támadásoknak, ugyanakkor aggályosnak tartjuk azt a politikát, amely a bajok eredetét egyetlen pontra (személyre) kívánja leszűkíteni.

AZ UNIÓS VÁLASZTÁSOK HATÁSA A POLITIKAI FOLYAMATOKRA

2009 tavaszának páratlanul fordulatos és sűrű politikai élete annyi bonyodalommal járt, hogy a legkifinomultabb elemzői rutinnal is nehéz eligazodni e sokváltozós játszmában. Kormányfőcsere, kormánycsere, elnök- és frakcióvezető-váltás az uralkodó pártban, permanens vezetői válság a volt koalíciós párt vezérkarában, szakértői kormányzás a közigazgatás élén, hétről-hétre mélyülő gazdasági válság, nemzetközi visszhangokat is kiváltó rasszista konfliktusok sorozata – hogy csak a legfontosabb csomópontjait említsük fel mindannak, ami februártól május végéig történt e hazában.

Mondandónk kifejtésben e pontig mi is tartózkodtunk a várható választások hatásainak latolgatásától, s úgy tettünk, mint a korabeli közvélemény többsége: az április második felében útjára indult új kormány legelső cselekedeteinek, illetve fogadtatásának elemezgetésével foglaltuk el magunkat. Talán két hét sem kellett annak belátásához, hogy az új kormány nagy valószínűséggel ki fogja húzni az év végéig, ennél tovább meg amúgy sem képes senki sem látni.

S mire nagy nehezen megnyugodhattunk volna, addigra itt volt a nyakunkon a június hetedikéi uniós választásokat megelőző kötelező kampány. Május első hétvégéjéig szinte semmi jel sem mutat arra, hogy nem is oly soká valamennyi párt ringbe száll, pedig a várható eredmények némelyikük számára élet-halál- kérdésként vetődött fel. Az utolsó pillanatban mégis sikerült a hazai közélet jelentékenynek mondható részét ráhangolni a júniusi erőpróba fokozottabb figyelembe vételére. Az említett figyelmetlenség azonban jórészt látszólagos volt, a legfontosabb politikai szereplők ugyanis nagyon is tisztában voltak e megmérettetés hatásainak fontosságával, legfeljebb igyekeztek egészen addig nem beszélni róla, amíg ezt megtehették. Májusban már mondaniuk kellett valamit.

1. Várakozások június hetedike előtt és válaszok hetedike után

1.1. Előrejelzések és értékelések a Fidesz eredményéről

Miután a Fidesz a legkülönbözőbb közvélemény-kutató intézetek mérései szerint hosszú ideje - nagyjából 2006 nyara óta - egyértelmű előnyöket mutatott fel, ezért természetesen az lehetett az elsősorú kérdés, hogy ez az előny egy valóságos választási szituációban miféle parlamenti többség megszerzésével bízathatja a jobboldali híveket. E találgatásoknak időközben megszövődött egy olyan mellékszála is, amelynek éppen az idén, 2009 koratavaszán kezdett jelentősége lenni: mind szélesebb körben kezdtek számolni a Fidesz esteleges kétharmados parlamenti többségének realitásával is. Ezért júniusban már úgy kellett feltenni az alapkérdést: *vajon milyen arányban nyer a Fidesz?* Úgy, hogy – a rendszerváltás eddigi történetében példátlan módon - egyedül is képes lesz kormányozni, vagy csak annyira, hogy mindenképpen ők lehetnek a következő kormányzás lényegi összetevői? Avagy – olyan elsöprő fölényrel, hogy rendelkezni fognak az egyoldalú alkotmányozási lehetőséget is biztosítani képes kétharmados többséggel? Természetesen e várakozásokban valamilyen szinten bele kell számítani a többi párt lehetséges eredményeit is, hiszen a szóba jöhető koalíciós kényszerek nagyjából majd ettől függően alakulnak, de e kérdéseket egyelőre megválaszolatlanul hagyjuk.

Nos, június hetedikén a magyar állampolgárok közössége meglehetősen egyértelmű válaszokat adott – és kapott. A Fidesz 56,34%-os eredménye ugyan elmaradt a várakozásaiktól, ám így is az elmúlt húsz év legjobb eredményét jelentette. (Mint később kiderült, a 27 uniós országra tekintettel is kivételesen egyértelmű győzelem volt ez...) Június előtt valamennyi intézet 60 százalék fölötti Fidesz-eséllyel számolt, s nagy valószínűséggel mondható, hogy ezúttal is működésbe lépett a választási szociológiában oly jól ismert összefüggés: a biztos győztes táborának jelentékeny része el sem megy szavazni, mert úgy véli, nélküle is megvalósul a győzelem. A relatíve alacsony – 36%-os – részvétel egyik vesztese éppenséggel a Fidesz lehetett, mert biztos szavazóik egyáltalán nem jelentéktelen hányadát a „tétnélküliség” tartotta otthon — az, hogy nem lehetett ténylegesen kormányt váltani. Túl ezen a körülményen, a felmutatott 56,37% azonban így is arra utal, hogy a Fidesz megszerezheti a sokat emlegetett kétharmados többséget. Ennek megértetéséhez kell egy

olyan rövid kitérőt tennünk a magyar választási rendszer sajátosságainak ismertetésére, amelyre – valamilyen oknál fogva – a hazai média nem figyelt kellően ezen a júniuson.

A hazai választási rendszer – tudvalevően - egyszerre arányos és többségi jellegű. Ezért szükségképpen kétfordulós. Csakhogy az uniós választás – nem ilyen. Ugyanezzel az 56 %-kal a Fidesz egy országos választáson elvitte volna már az egyéni választókörzetekben a mandátumok háromnegyedét, s csak Borsodban, meg Budapesten kényszerültek volna jelöltjeik második forduló megmérettetésre. Ahol pedig már csak a három, legjobb eredményt elért jelölt indulhat újra. Ez praktikus azt jelentette volna, hogy

- indul a fideszes jelölt a maga 48-49 %-ával,
- indul a jobbkios jelölt a maga 14-21%- ával,
- s indul a szocialista jelölt a maga 19-23 %-ával...

Tételezzük föl azt az abszurd helyzetet, hogy a második fordulóban az összes elsőfordulós Jobbkios-szavazó is a szocialistákat támogatja, ám még ez is kevés lenne, mert a második fordulóban már elegendő a mandátum elnyeréshez az egyszerű többség is. De sokkal valószínűbb az, hogy szélsőjobboldali választó inkább a jobboldali jelöltet támogatja, semmint baloldalt Magyarán, e mostani eredményével a Fidesz elvinné lényegében mind a 176 egyéni körzetet, s a listás helyekből kb. legalább kilencven-kilencvenöt helyet. Vagyis ezzel az eredménnyel is fölötte lenne a parlamenti kétharmados határnak, mert legalább 270 helyük lenne....

Az országos választásokon lényeges magasabb részvételi átlaggal számolhatunk, s ha a szokásos 60-65% os kalkulációt vesszük alapul, akkor ebben már feltehetően ott lesz az a több mint hétszáz ezer Fidesz-szimpatizáns is, akiket nem volt képes megmozgatni a június hetedikéi egyoldalú verseny híre.

Első kérdésünkre tehát az a válasz, hogy a Fidesznek minden esélye megvan a jövő évi választásokon az egyedüli kormányzáshoz szükséges felhatalmazás megszerzésére. Ezt már csak eljátszani lehet, s ezzel valószínűleg maguk az érintettek is tisztában vannak, ezért a hátralévő tíz hónap során minden erővel kerülni fogják az igazán fontos kérdésekben történő nyílt állásfoglalást. Ehelyett minden lehetőséget megragadnak majd a csöndes, idő előtti átállások, a hangtalan és feltűnés-mentes pálfordulások ösztönzésére, s a színpalak mögötti

alkukban fogják elősegíteni a várható hatalmi csere minél előbbi intézményesítését. Mindenféle baloldali és liberális félelem ellenére sem az egykori, 1998-as, tapasztalatlan és kiéhezett Fidesz fog visszatérni, hanem – egy sokkal, de sokkal dörzsöltebb, türelmesebb és könyörtelenebb – ám összehasonlíthatatlanabbul fölkészültebb cseresor melegít a pályák mentén manapság.

1.2. Szocialista remények és kudarcok

Nem kellett ahhoz merész jósnak lenni, hogy az MSZP verségét előre lássuk, azt viszont senki sem gondolta, hogy a nyolcadik éve kormányzó párt éppen, hogy csak megelőzi a választások újdonsült sötét lovát, a Jobbikot. Az MSZP 17,37 %-os eredménye széles körben keltett meglepetést. Egyetlen mandátummal kaptak csak többet a radikális jobboldal új gyűjtőpártjánál, miként a listás átlagban is két és félszázaléknyi lett a kettejük közötti különbség. S történt mindez úgy, hogy az ország összefüggő észak-keleti felében, Pest megyétől Szabolcsig, összesen hét megyében a Jobbik ért el magasabb támogatottságot. Olyan megyékben, amelyek közül öt is korábban a hagyományosan erős szocialista szavazóbázis kitüntetett terepe volt. Akárhonnét is nézzük az adatokat, a kormányzó párt váratlanul nagyarányú vereséget szenvedett. A Fideszhez képest csaknem 40 %-os hátrányba került, s igazi politikai vetélytársának ezúttal már a Jobbik tetszett. Az a párt, amelynek esélyeiről még a választások előtti napokban is jócskán megoszlott a kutatók véleménye.

A vereség várható volt, az aránya viszont nem. Ezért a magyarázatok is ellentmondásosak, miként a következtetések sem nélkülözik a pánikreakciók fejetlenségét. Már az sem egyértelmű, hogy *ki és mi szenvedett vereséget?*

- Gyurcsány Ferenc kapkodó és három éven át tartó, csapongó kormányzása?

- Az a párt, amely a nyolcévnyi kormányzás során nagyjából elvesztette korábbi - széleskörű - társadalmi támogatottságát és visszasatnyult valami áttekinthetetlen klientúra-halmazá?

- Az a képtelen, szánalmas és nevetséges belpolitikai válság-kezelés, amit az MSZP és a kormány felmutatott március 21. és április 15. között?

- Az a kisszerű, mozgósításra semmiképpen sem alkalmas kampány, ami nélkülözötte a legelemibb politikai fantáziát is?

- Az a megszorításokkal tűzdelt, kellemetlen hatásokkal megterhelt válságkezelési gyakorlat, amit a Bajnai-kormány a választásokat megelőző hetekben kénytelen volt produkálni?

Szándékaink szerint ezek a kérdések távolról sem költői jellegűek; olyan sorrend szerint állítottuk össze ezeket, ahogyan a fontossági rendjüket vélelmezzük. Tehát a vereség legnagyobb súlyú tényezőjének a GYF-kormányzás három évét gondoljuk. S a legkevésbé tartjuk sordöntőnek a Bajnai-kormány megelőző hét hetének hatását – még akkor sem, ha jól tudjuk, hogy a magyar választók meglepően tekintélyes hányada számára mindig is óriási jelentőségű tényező a választásokat közvetlenül megelőző néhány hét esemény-sorozata. Ez elvileg most is igaz lehetett, de a június hetedikéi eredményekben megmutatkozó tendencia már nagyon hosszú ideje formálódott, s ez a kudarc előre látható volt. (Némely informális hírforrásunk szerint GYF pánikszerű lemondás-sorozatában nagyon fontos tényező lehetett az, amikor március első napjaiban a legszűkebb baráti/kollegiális körben megpróbálták őt felkészíteni ezen eredmények előzetes elfogadására. Ez volt az az éjszaka, amikor végleg döntött a gyors távozásról...)

Közelebbről nézve az eredményeket, néhány meglehetősen feltűnő összefüggéssel kell megismerkednünk. A szocialisták tényleges támogatottsága ezúttal alig félmilliónyi választót jelentett, s talán erre gondolhattak a párt vezetői, amikor – megítélésem szerint eléggé elhamarkodottan – már a választások estéjén azzal kezdték bagatellizálni a vereséget, miszerint nem történt semmi különös, mert az ő választói bázisuk otthon maradt, hiszen az uniós választásoknak nem volt igazi tétje. Ha tekintetbe vesszük a 2006. áprilisi 2 millió 300 ezernyi szavazatukat, akkor ennek valóban lehetne némi elvi alapja. Ám ennek a bázisnak kb. egymillió részre már az önkormányzati választásokon, 2006. október elsején sem ment el rájuk szavazni. S a 2008. március 9-ei népszavazás alkalmával már csak alig nyolcszázézerre zsugorodott az aktív/támogatni kész bázis. Ebből maradt meg mára mintegy félmilliónyi. Azóta a Mediántól a Szondáig, a Századvégig többen is kimutatták, hogy ez a félmillió tömeg politikai értékrendjét, társadalmi befolyását, közéleti súlyát és mobilizációs lehetőségeit tekintve nagyon is zárt alakzat. Túlnyomó többségük a nagyobb városokban lakó, idősebb, koranyugdíjas férfilakosságot jelenti, azt a társadalmi szegmenst, amelyről roppant

nehéz lesz úgy elrugaszkodni jövő tavasszal, hogy ebből újból milliós támogatottság kerekedhessen ki.

A szocialisták júniusi térvesztésének magyarázataként nem sokat segítenek azok az elemzések, amelyek kimutatják, hogyan szenvedett egész Európában szinte mindenütt történelmi vereséget általában a baloldal...Bármennyire is így van ez, mégiscsak komikus elképzelni az egykori ózdi/edelényi/borsodnádasi szavazót, ahogyan a fülkébe belépve erősen töri a fejét a legújabb európai trendforduló magyarországi hatásain...S nem megy ez még a Váci út környékén sem. A felületes és felelősség-elhárító magyarázatok után kizárt, hogy megússza ez a párt a sokkal alaposabb, mélyebb szembenézést mindazzal, amit egyébként az elemző értelmiség, a szakírók többsége már nagyjából és eléggé régen el is végzett – helyettük...(Ehelyütt csak utalni tudunk Lengyel László, Szilágyi Ákos, Babarczi Eszter, Ungvári Rudolf – és persze jómagam is – elmúlt hónapokban megjelent elemzéseire.) S még egy, személyes jellegű közbevetés: Nem sokkal a választási kudarc után, még júniusban elhívtak engem az MSZP Választmányának Stratégiai Bizottsága ülésére, arra az összejövetelre, ahol e párt „elemző elitje” megpróbálta kiértékelni a választási vereség okait, s következményeit. Tartottam egy kb. hetven perces bevezető előadást, majd egyszerre tizenhatan // jelentkeztek hozzászólásra, végighallgattam mindegyiküket. S egyetlenegy résztvevő volt, aki egyáltalán megértette a bevezetőmet, meg - a helyzetük drámaiságát. Olyan avitt nyelvezeten beszéltek, olyan ezredrangú problémákon rágódtak, olyan politikai szózatokat gyakoroltak, amelyek után az – elnöklő - Puch László elnökségi tagnak azt mondtam: most már úgy látom, hogy ez a 17%-os eredmény is felér egy kisebbfajta csodával. Reménytelennek tűnik, hogy ez a párt ezzel a káder-állománnyal, ezzel a belső megosztottsággal, ezzel a probléma-érzékletlenséggel együtt belátható időn belül képes legyen újra komolyan veendő politikai versenytárssá válni. Ennek köszönhetően engem a legkevésbé sem lepett meg a későbbi, július-4-ei MSZP-kongresszus teljes alkalmatlansága, s az sem hogy a szembenézés helyett minden lényeges kérdés megtárgyalását elhalasztották – novemberre...

1.3. Győzött a jobbik...

Ezzel a címlappal jelent meg néhány nappal az uniós választások után - az egyébként mérsékeltnak ismert - hetilap, a Figyelő. Nyilván inkább szánták szóviccnek ezt a címet, s kihasználva a helyzet képtelenségéből adódó többértelműséget. Ami viszont feltétlenül igaz:

mind itthon, mind pedig nemzetközileg a legerősebb visszhangja egyértelműen annak a ténynek lett, hogy egy új párt, szinte a semmiből megszerveződve, csaknem hasonló eredményt tudott elérni, mint a nyolcadik éve kormányzó szocialisták. A Jobbik természetesen nem volt teljesen ismeretlen sem a külföldi újságírók, sem pedig a hazai elemzők előtt. A híre viszont – úgy véljük – meglehetősen egyoldalú volt. Mindenekelőtt a 2007. augusztusi Magyar Gárda megalakításakor kifejtett aktivitásuk, és reprezentáns személyeik gyakorta botrányokat kavarázó megnyilatkozásai okán úgy tekintettek rájuk a médiában, mint rasszista, cigánygyűlölő és antiszemita politikai mozgalomra.

Nem állítjuk, hogy a Jobbik ne tett volna aránytalanul sokat azért, hogy mind itthon, mind külföldön így tartsák őket nyilván. Mégis, s főleg a páratlanul kiugró sikerük nyomán, nagyon is félrevezetőnek és rossz következtetések levonására alkalmat adónak gondoljuk, hogyha hirtelen jött sikerüket csakis e tényezőknek tulajdonítanánk. A hazai média - egyébként is botrányokra szakosodó - szokásrendszere még csak olajat önt a tűzre, mert a váratlan sikert szenzációvá transzformálva még inkább kidomborodik ez az amúgy is vészesen gyanús – és további gyanúkat megerősítő – minősítés. Végül, nem a legfontosabb összetevő, de mégis meg kell említeni, hogy az SZDSZ-nek az a fajta kampánya, amely eleve úgy állította be a június hetedik választást, mint aminek az a legfőbb tétje, hogy Magyarország népének csakis a rasszista/homofób/demagóg/paramilitáris Jobbik – illetőleg a liberális/jogvédő/demokrata/ SZDSZ között lehetne és kellene választania – nos, ez a kampány erőteljes bumerángxént hatott. Részben azért, mert ha ez így lenne igaz, akkor a rasszista stb. erő támogatottsága csaknem tízszerese lenne, mint a liberális stb. erőké. Vagyis a demokrácia ezek szerint végső vereséget szenvedett hazánkban. Részben meg azért is elhibázott volt ez a kampány, mert még a megmérettetése előtt aránytalanul magas polcra helyezte a démonizált ellenfelet. Olyan magas polcra, ahonnét már meglehetősen nehéz lesz racionális érveléssel visszavenni.

Mindezekre tekintettel megpróbálkozunk két kérdésre igen aprólékos választ adni:

1. Kik lehettek a Jobbik szavazói?
2. Mi lehetett a vonzerejük azon titka, amivel előtte a versenytársak nem számoltak eléggé?

Ad 1.

Közvetlenül a választások után a médiában kétféle véglet kezdett egymással perlekedni:

- a Jobbik a szocialista szavazókat vette el a depressziós vidékeken, azokat, akik amúgy is rejtett rasszisták voltak, de eddig szégyellték ezt. Eme okoskodás folyamányaként a Jobbik sikere természetesen a szocialisták mulasztásaként, családpolitikájuk következményeiként értelmezendő.

- A Jobbik a Fidesztől vett el támogatókat, mert túl puhának vélik az elmúlt egy-két év ellenzékiességét, és radikálisabban gondolkodnak a jövőről, mint a centrumba igyekvő Fidesz. Ennek megfelelően a Jobbik tulajdonképpen a Fidesz kapzsiságának nem kívánt mellékterméke, most aztán egyék meg azt, amit eredetileg ők főztek ki...

Nem vitatva egyébként mindkét leegyszerűsített magyarázat részgazságait, megpróbálnánk árnyaltabb képet rajzolni. Már csak azért is, mert az elmúlt hetekben egyre több olyan vizsgálati adatot lehetett megismerni, amelynek mindegyike a Jobbik lehetséges bázisának terjedelmét, szerkezetét és dinamikáját firtatta. Ezek alapján úgy látom, érdemes *legalább hat csoportot* elkülönítenünk.

- Az egykorvolt, de mára már elveszett radikális jobboldali pártok valamikori törzsközönségét - a MIÉP és a Kisgazdapárt hajdani utcai híveit. /Tíz éve még sokszázezren voltak.../

- A hazai szélsőjobb százféle apróbb csoportjait, amelyek legalább 1991 óta ismertek voltak, de-mindig is heterogén politikai testet jelentettek, s most érdemesnek látják a Jobbikot támogatni.

- Az a stabil két és félmillió tömeg, amelynek a tagjai soha, semmilyen választásra nem mentek el, mert távol vannak az intézményes politikától.

- Az a nyolcszázezer első szavazó, aki 2002 óta vált nagykorúvá, és eleve ellenzékiként tanulta meg magát szemlélni.

- A Fideszben csalódó, ám az ő egykori utcai radikális politikai kultúrájukban (2002-2006 között) szocializálódott városi fiatalok csoportjai.

- Az MSZP-ben az állami támogatást váró, az elemi rendet nyújtó peremcsoportok csalódottjai, akik mindig minden megoldást az erős hatalomtól várnának. Mert ők már eléggé védtelenek.

E hat csoport is talán elnagyolt képet nyújt, ám arra mindenképpen alkalmas lehet, hogy kiemelhessük a Jobbik által megjelenített heterogén csoportot a politika mező egészéből, s abból az egyszerű sémából, ahová szeretnék őket begyömöszölni. E főnti kép talán arra is jó lehet, hogy érzékeltethessük: ez a dinamika korántsem befejezett. A Jobbik félmillió szavazója egyáltalán nem homogén politikai test, s számos irányban még nyitva áll. Az eddigi adatok alapján úgy ítélném meg, hogy mind a hat tényező kb. 20-20 %-os erővel lehet konstituáló erejű, tudom, hogy ez több mint 100%- de, vannak jelentős átfedések is közöttük.

Ad 2.

Az alábbiakban összefoglalóan leírunk *nyolc olyan tényezőt*, amelynek a többsége leginkább szociológiai jelentőségű jellegzetességeket foglal magában. Nem feltétlenül szoros közöttük a kapcsolat, bizonyos fókig egymást magyarázzák, egymást erősítő társadalmi tényekről van szó. A későbbi kifejtetőséghez e vázlat is elegendő ehelyütt - csak azt szeretnénk ezzel bemutatni, hogy a Jobbik váratlan megjelenése korántsem megmagyarázhatatlan, s nem is rejtélyes. A teljes körű értelmezéséhez viszont igen alapos kutatómunkát kell majd elvégezni. Attól tartunk, hogy erre még bőven lesz alkalmunk. Ugyanis az alábbiakban - széljegyzetszerűen felsorolt - tényezők egyike sem tekinthető futó jellegű, divat szülte összetevőnek.

- *Az elitellenesség.* A Jobbik – s főleg a pártot körülvevő, meglehetősen széleskörű Internet-használó környezet nem rejti véka alá, hogy a rendszerváltás politikai osztályát elkergetendőnek, nemzetellenesnek tartja, s egyik fő céljuk e „haszonleső, nemzetáruló réteg” felszámolása. E topic már ott szerepelt a legkorábbi Csurka-írásokban is, az újabb, magukat kirekesztettnek érző korosztályok igen könnyedén vették át ezt az érzelmet.

- *A rendszerváltás elutasítása.* Merthogy nem is volt itt rendszerváltás, csak elitváltás. A húsz év elvetése, s az „igazi” rendszerváltás beváltása a követelésük. A részletek helyett: ez is régi nóta...egyidős a rendszerváltással, s a mindenkori vesztesek legkedvesebb fűgátémája. A Jobbik leporolta, frissítette, s összekötötte némi Unió- és globalizációellenességgel.

- *A Rend hiánya, s a rendvédelem ígérete.* Ez az igazi újdonság, korábban mindez csak teoretikus igény volt, de a Gárda megjelenésével és állandó prezentációival, az etnikai konfliktusokkal régóta terhelt vidékeken történő masírozásaival sok-sok ezer emberrel el tudta hitetni, hogy ha hatalmuk lesz, akkor Rend is lesz.

- *A vesztes fiatalok el- és felvállalása.* Az elmúlt évtizedben több tízezernyi fiatal jutott úgy diplomához, hogy végzés utáni élethelyzete semmivel nem lett könnyebb. Ez a tömeg a mai magyar társadalmat olyan zárt, hierarchikus világnak éli meg, ahol nem segít senki és semmi, s csak magadra, magatokra számíthatok. Az, hogy tízezernyi fiatalnak mindez vonzó lehet, az az összes többi párt közös mulasztásnak köszönhető.

- *A romantikus nemzetkép felvállalása.* Az előző pontokban körvonalazott politikai cselekvési igényhez természetesen társuló ideológia lesz/lett az a xenofób nemzetkép, amelynek jegyében kívül és belül ellenségekkel vagyunk körülvéve, ezért - s a veszélyeztetettségünk mértékének ébrentartása kedvéért - hangsúlyosan kell megünnepelni minden kollektív sérelmet, de leginkább Trianont.

- *A popkultúra politikai szubkultúraként történő működtetése.* A Jobbik kulturális környezetében zenekarok tucatjai, koncertek tömege, fesztiválok, alternatív lehetőségek végtelen száma erősíti a saját kultúra kizárólagos érvényességét. A hivatalos média és a szórakozató jellegű kereskedelmi média mély hallgatása csak erősíti azt az autenticitást, amelynek jegyében egy-egy rappelő gyerek százezres internetes hallgatottságot, a „felnőtt társadalom” számára egészen elképesztő erősségű hatásokat képes elérni. S korántsem úgy, mint szórakozás, hanem úgy, mint himnikus, a közösség lényegét legjobban kihordani képes alkotás. Azt talán mondani sem kell, hogy a legnépszerűbb dalok témakörei: a Trianon-szindróma, az elitellenesség, a fiatalok reménytelen helyzete, a hatalom/rendőrség galádságai, 2006 ősze utcai balhéinak heroizálása stb....

- *A rasszizmus és a xenofóbia.* Ha a hivatalos társadalom hallgat és elhallgatja a cigánybűnözést, a nemzetközi zsidóság magyarellenes összeesküvésének „nyilvánvaló” tényeit, akkor ez a politikai szubkultúra minden egyes cselekedetet nyilvántart. Újra és újra megemlékeznek a galád bűntettek fel nem derített esteiről, osztoznak az áldozatok végtelen bánatában, s az interneten megállás nélküli gyászrendezvényekkel tartják ébren az izzó gyűlöletet. S ahogyan a hivatalos politika semmire sem képes e téren, úgy nő napról napra a tér eme újfajta közösségteremtési nekrofilia számára. Vagyis sokkal, de sokkal többről van szó, mint szimpla cigányellenességről.

- *S végül: a jó kampány.* Amíg a többi párt tessék-lássék kampányával meg sem próbált betörni e tavaszon a falvak népe világába, addig a Jobbik a Magyar Gárda révén megszerzett hely- és mozgósítási ismereteivel felruházva, rendre járta a falvakat, szinte csakis az ő kampánytermékeik voltak jelen az alföldi falvakban. Egyszóval ők igenis léteztek, míg a többiek legfeljebb csak a médiában. Ők kézzelfoghatóan ott voltak mindenütt.

1.4. Futottak még, de nem értek oda

Az eddig bemutatott három párt kapta a szavazatok kilencvenkét százalékát, a többi öt párt pedig osztozott a maradék nyolc százaléknyi támogatottságon. Nincs különösebben nyomós okunk tehát arra, hogy velük is törődjünk. Mégis, két kivételt talán érdemes tennünk, hiszen e vesztesek között vannak a rendszerváltás egykori élharcosai, az első szabad magyar választáson még a győzelemért egymással vetélkedő, egykori két nagy párt, *az MDF és az SZDSZ.* S még közöttük is érdemes különbséget tenni, mert az MDF-fel harmadszor is megtörtént az a csoda, hogy éppen még tudta venni a léceket - ezúttal kb. tízezernyi választó támogatásának köszönhetően Bokros Lajos képviselheti Brüsszelben e nagy múltú pártot.

Mégis, úgy véljük, hogy az MDF is folyamatosan a felszámolódás, a megszűnés, a nagyobbak keretei közötti nyomtalan felszívódás stációját járja. A megmaradt vezetői csoport természetesen hatalmas politikai sikerként élte meg ezt a hajszál-győzelmet, ám még ez sem lehet elegendő ok arra, hogy megfeledkezzünk a június 7. előtti, illetve az azóta is tapasztalható látványos agónia, politikai végjáték szomorú pillanatairól. Nem látszik realitásnak az, hogy ez az uniós megmérettetés olyan erejű lökést adjon az MDF-nek, amivel sikeresen eleveckélhet a jövő tavaszig. Az országos választások felé közeledvén mindig is meg szokott erősödni a kisebb pártok különféle alkalmi szövetségi keretek közötti túlélési

kísérletezése, ezért az sem kizárt, hogy valakivel társulva az MDF esetleg eredménnyel tudná kamatoztatni talán még a későbbi, önálló frakció-alakítási törekvéseit is. Akár az SZDSZ-szel, ahogyan ezt az ajánlatot még e tavaszon Magyar Bálint nyilvánosan meg is tette. (Ennek értékelésére később még vissza is térünk). Akár úgy, ahogyan még Gyurcsány Ferenc próbálkozott aktív pártelnök-korában: legyen egy nagy–nagy Fidesz-ellenes választási koalíció e három párt összefogásából, amiben számítanának az MDF-re is.

Ennél részletesebben nem érdemes találgatnunk a következő tíz hónap várható fejleményeit, csupán annyit szerettünk volna érzékeltetni, hogy a Demokrata Fórum hajszálvékony júniusi sikere arra semmiképpen sem elegendő politikai fedezet, hogy ennek hátán tartósan önálló hatalmi tényezőként rendezkedhessen be. Ez az öt százalék sokkal inkább fogja elősegíteni Bokros Lajos politikai túlélését, mint az MDF-ét.

A másik párt, az SZDSZ lényegében a 2009-es év legnagyobb politikai vesztesének mondhatja magát. E mostani két százalék (a hatvanezernyi támogató...) egyidejűleg több politikai dogma végét is jelenti. Mindenekelőtt annak a kétévtizednyi képnek a végét, miszerint a liberálisok a legutolsó pillanatokban mindig képesek olyan professzionális kampány produkálására, amivel jobb eredményt érhetnek el, mint amire a közvélemény-kutatók adatai alapján számítani lehet. Most ennek éppen az ellenkezője történt: a Jobbikhoz való méredzkedésük olyan mértékben vált kontraproduktívvá, amire még legádázabb ellenfeleik sem számítottak... Ha arra voltak kíváncsiak, hogy Magyarország népe 2009-ben melyik irányba indulna szívesebben el: a liberális, vagy a radikális jobboldali irányba, akkor az eredmény megsemmisítő erejű. Ha tényleg erre keresték a választ, akkor ez csattanósnak bizonyult. De miért is voltak éppen erre kíváncsiak?

Az ország folyamatos jobbrtolódása legalább három éve folyamatosan érzékelhető, összetett és ezerféle arculatban jelentkező szociológiai tény. Ha azt szeretne volna a liberális párt lemérni, hogy e nagyarányú jobbrtolódásban van-e még egyáltalán hely a liberális értékrend számára, akkor talán ezt kellett volna tisztelniük. A megzavarodott, tisztázatlan szerepvállalásnak, a rosszul fel- és bemért konfliktus-kapacitásnak ezúttal az lett a következménye, hogy a választások után az SZDSZ feltartóztatlanul rohan a Kisgazdák által még 2001-ben kitaposott önfelosztási útvonalon. S ennek révén hosszabb időre sikerülni fog megdönteni azt a tartós politikai vélelmet is, miszerint Magyarországon mindig és minden körülmények között akad legalább negyedmilliónyi liberális gondolkodású, magas

képzettségű, városlakó büszke polgár, olyan, akiket adott helyzetben az sem zavar, ha ellenzékben kell lenniük. Nos, ha egyáltalán létezik még számottevő csoportként e politikai-társadalmi karakter, akkor az is bizonyos, hogy ők már semmiképpen sem az SZDSZ-től várnák a képviselőket. Magyarán, ez a párt a politikai senkiföldjén találta magát, júniusi/júliusi haláltusája pedig egyszerűen méltatlan ahhoz a húsz évhez is, amit a hazai közéletben eltöltöttek. Az idei év egyik nagy – és sokáig elemezendő - rejtélye, hogyan tudja egy párt úgy megsemmisíteni magát, hogy ebben a sziszifuszi munkában még legvadabb ellenfelei számára sem hagynak érdemi közreműködést, az önsorsrontást teljes egészében elvégzik házon belül.

A többi párt erőfeszítéseiből egyedül a legújabb kísérlet, az LMP (Lehet Más a Politika) vívott ki magának legalább hetvenkét órányi média-pillantást. Ők is két okból. Részben azért, mert már legalább másfél éve ígérték az érdemi megjelenésüket. Részben meg amiatt, mert sokan úgy vélték: figyelemre méltó tény, hogy az LMP jobb eredményt ért el, mint az SZDSZ, ráadásul nagy valószínűséggel éppen abban a városi/fiatal szegmensben, amelyet eddig a liberálisok mondhattak magukénak. Nem vitatva ez utóbbi tényyszerűségét, e sorok írója úgy véli, hogy ez a "siker" semmiképpen sem volt olyan átütő erejű, amire alapozva bármiféle váltó-reményeik lehetnének 2010-ben. Meg fognak maradni annak, amik már ma is: értelmiségi kuriózumként, jobb híján őket is lehet választani. Igen ám, de mi lesz akkor, amikor már van jobb, sőt, ...Jobbik is?

X X X X X X

2. Néhány általános tanulság

*Nem Te mondod meg, ki a jobbik,
nem te mondod meg, ki a rossz,
a világ, nézz körül végre, teveled is csodálatos.
Bocsásd meg végre másnak, hogy nem te vagy,
mert te mindenki nem lehetsz,
sokan vagytok, de nem lesztek sose elegenden.
Hétfőn te, kedden te,
szerdán megint egy másik,
az ember, ha magára néz,
saját személye hiányában ázik...*

Vörös István: Közkegyelem /részlet/

/ A vers a Népszabadság április 25-ei, szombati számának Hétfé-
mellékletében jelent meg. /

Mindazonáltal az uniós választások eredményei következtében kirajzolódtak az elmúlt néhány év politikai változásainak a körvonalai, s ezekkel érdemes szembesülnünk. Már csak azért is, mert ezek a körvonalak a következő nyolc-tíz hónapban egyre erősebben fognak megmutatkozni, s előbb-utóbb megadják a 2010-es választások idejére érvényes politikai mező legfontosabb paramétereit is. Zárásként közreadunk néhány olyan tézisszerű megállapítást, amely arra is alkalmas lehet, hogy a segítségével tesztelhessük a 2010 áprilisáig zajló politikai folyamatok lényegét.

1. Megerősödött a leendő triptichon szerkezete

Elemzéseinkben lassan másfél éve jelezzük előre, hogy a hazai politikai élet alapszerkezetében olyan lényegi változás megy végbe, amelynek következményei alapjaiban írják fölül az elmúlt évtizedben uralkodó modell lényegét. 1998 óta nagyjából az egyenlő erőt,

támogatottságot képviselő balközép-jobbközép egyensúlya adta az alapszerkezetet, s mellettük legfeljebb a periférián éltek meg kisebb-nagyobb képződmények, néha akár alkalmi/koalíciós partnerekként is. 2006 ősze óta azonban a politikai háromszög közepén a Fidesz elfoglalja a mező nagy részét, s hozzájuk képest mind balra, mind jobbra legfeljebb 20-20 %-nyi támogatottságú balliberális, illetve radikális/szélsőjobbaldali pólusok léteznek - a kormányzati szerepvállalás reménye nélkül. Ez a szerkezet meglepő módon emlékeztet a két háború közötti negyedszázadot meghatározó modell lényegére. Ezzel a nézetemmel legalább két évig egyedül voltam, most úgy látom, hogy Lengyel Lászlótól Csizmadia Ervinig egyre többen hajlandóak elfogadni e módosulás hosszabb távon érvényes és meghatározó jelentőségű hatásait. A június hetedikéi eredmények ugyanis nagyon durván számszerűsítve is megmutatták e modell valóságos parlamenti/kormányzati/hatalmi következményeit.

2. Új törésvonal alakul

Eddig az volt a legfontosabb, ami a szocialisták és a fideszesek közötti végnélküli – és egyre inkább áttekinthetlenebbé vált – diskurzus keretei között történt. Ez a vita most már alárendelt jelentőségű lesz, mert sokkal fontosabbá válik a Fidesz Jobbikhoz való viszonyának alakulása. Mind külföldről, mind a hazai média oldaláról óriási, folyamatos, néha pedig hisztérikus erőfeszítéseket fognak tenni azért, hogy a Fidesz egyértelműen határolódjék el a Jobbiktól. A Fidesz pedig nincs és még sokáig nem lesz abban a helyzetben, hogy egyértelműen fordulhasson szembe a Jobbikkal. (Ennek részletezésre nincs itt mód, bár annyit megjegyeznék, hogy a választások másnapján az új törésvonalat megpróbáltam a Népszabadságban értelmesen is kifejtetni, s a liberális/baloldali térfélről egészen elképesztően hisztérikus elutasítással, szemrehányásokkal találtam magam szemben. Vagyis ma még nagyon sokak számára fel sem fogható, hogy egyszerűen ki fognak kerülni a meghatározó jelentőségű közéleti/politikai diskurzusok fő sodrából és frontharcos érdekeik egyszerűen érdektelenné válnak.)

3. A Jobbik a célkeresztben

Ahogy nem érzékelték ennek az erőnek a növekvő jelentőségét négy éven át, úgy fogják a következő nyolc-tíz hónapban túlreagálni a Jobbik létéből adódó veszélyeket. S ahogy nem volt világos a kritikusok számára e radikalizmus szociológiai hátterének szerkezete, ugyanígy

nem fogják felfogni a rasszizmuson és a xenofóbián túli problémakörök fontosságát a Jobbik sikerében. Rettenetes erővel megpróbálják a Jobbik legtamadhatóbb vonásait transzparenssé, nemzetközileg is elfogadhatatlanná tenni, s meglehet, hogy mindez az ellenkezőjét fogja előidézni. A legveszélyesebb törekvés pedig az, amit a volt igazságügyi miniszter hirdetett meg a minap: tessék betiltani a Jobbikot. Nem tudni, hogy milderre maguk, a célkeresztben lévők hogyan fognak reagálni, ezért a fejtegetést ezen a ponton be is fejezzük.

4. A baloldali erózió dinamikája

A júniusi vereség a józanabb szocialista vezetők számára felfedte mindazt a szervezeti eróziót, bázisvesztést, háttér-pusztulást, amit a GYF-korszakban úgy értek el, hogy a Vezérbe vetett reménykedéssel együtt ügyet sem vetettek e pusztulás jeleire. Most már ébrednének, kapkodnának, de véleményem szerint ahhoz túlon túl késő van, hogy a választásokig ezen változtatni tudjanak. Az alsószintű szervezeti válsággal való szembesülés a legtöbbjükben aránytalanul hisztérikus, végletes pánikreakciókat hoz ki, ezért a jelenlegi 17-18 % korántsem a mélypont. Ha legkésőbb októberig nem lesznek képesek úrrá lenni a folyamatos belső vezetési válságaikon, akkor lehet még kevesebb, akár 10 % alatti teljesítmény is. (Lásd a lengyel baloldal sorsát, 2001 után ugyanezt a pánikutat járták be.) A július 4-i kongresszus semmit meg nem oldó, de minden mocskot előzetesen felkavaró momentumra roppantul figyelmeztető jel volt. Még az a - korábban hihetetlenül óvatos és minden ütközetet elkerülő – Hagyó Miklós is majdnem bennégett, aki ez alkalommal nem mérte be pontosan a rohamosan változó erőviszonyokat.

5. Az új vezér megtalálása

Ha mégis előállna az a csoda, hogy a novemberi kongresszusig a szocialisták találjanak egy olyan, minden lényeges erőcsoport által közösen elfogadott vezetőt, akivel legalább a tisztas, emeltfejú vereségre reményük lesz, akkor ez a negatív vízió nem érvényes. Ha nem, akkor a hisztéria rendkívüli méreteket fog ölteni. Kölcsönös vádaskodások, lejáratások, fel-feljelentgetések, a sajtóhoz történő rohángálás lesz a jellemző. Mindaz, amit az SZDSZ kicsiben művel ma, ősszel elképzelhető lesz nagyipari/szocialista arányokban is.

6. Ha a hisztéria szabályoz...

Akkor a hagyományos nagyvárosi/vezető értelmiségi háttér támogatását fogják a szocialisták alaposan igénybe venni ahhoz, hogy részben a fokozódó fasizálódás veszélyei okán, részben a rettegett Fidesz kétharmados többség miatti félelmek miatt jöjjön létre valami népfrontos/chartás, széleskörű összefogás, mert a párt már semmire sem képes. S a párt a maga tehetetlenségének következményeit megpróbálja áttolni a média/értelmiség vállaira. Ők viszont ezt nem tudják viselni, mert 2009-ben nem járható út az, ami 1992-ben eredményes volt. A következmény: a széles értelemben vett baloldali tábor teljes szétzilálódása, dezorientációja, a közhangulat nem megalapozott hisztérizálása, minden ezredrangú konfliktusnak az egekbe történő eltúlzása. Nem lesz szép ősünk, csak a telünk lesz még ennél is szörnyűbb.

7. Nem lesz szociális lázadás

Mint ahogyan sem tavasszal, sem a nyáron nem volt. A politikai hecckampányok többé-kevésbé üres terekben zajlanak majd, a lakosság elsöprő többsége már berendezkedett a kedvezőtlen körülményekkel való tartós együttélésre, s meglepetéssel fogadja majd a legapróbb konszolidáció vigasz-híreit is. Nem lesz robbanás-veszély, a Fidesz máris leszállt erről a dakota-lóról, s ősszel a Jobbik is átrendezi majd a hangsúlyait a korrupció/kleptokrácia/hazaáruló döntések megszűltetésére felé. S ez így lesz jó a Fidesznek is, valakik megint helyettük lesznek radikálisok.

8. A kormányzás esélyei - bizonytalan háttér mellett

A politikai peremfeltételek - mind a liberálisok, mind a szocialisták miatt – annyira törékennyé válnak, hogy az őszi költségvetési viták megkezdése után a kormány bármelyik napon megbukhat. Mint ahogyan ki is húzhatja nagy-nagy nyugalommal, akár jövő ápriliséig is. Valami azt súgja, hogy inkább ez utóbbi történik, hiszen ma már a Fidesznek inkább érdeke az idő húzása, mint a szocialistáknak.

9. Választások – ősszel? Jövő áprilisban?

A legutóbbi szocialista kongresszus végkicsengése is ez lett, de a liberális szétesésből is a minél előbbi választások indirekt igenlése adódik. Mégis a június hetedik utáni lépésekből az vehető ki, hogy mind a négy párt vezérkara egyszerre és egyidejűleg rendezkedett be mindkét forgatókönyv követésére. Arra is, ha már októbertől ádáz kampány folya, de arra is, hogy várni kell még. Várnak tehát, kívárnak. Főleg arra, hogy – hátha a Másik valami kapitális hibát követ el. Ilyenkor mindig kívülről jő a végső lökés. Marad tehát az, amit a rész bevezetőjeként idéztünk a versből. A vers egyébként így kezdődik:

*Nem engedem, hogy szétverd a házam,
Nem engedem, hogy szétverd a hazám,
Aki ver, nem jó általában,
Aki üt, nem jó semmiképp.
Aki üt, nem jóképű akkor,
Aki üt, azt nem találja már az aggkor.*

/a szerző 1964-ben született/